

Vannak-e Michelangelók a kortárs olasz művészetben?

Kultúrafinanszírozás „békeidőben” és válság idején

TÖRÖK JUDIT

Nem kétséges, hogy műkincsek tekintetében Olaszország Európa egyik leggazdagabb országa. Az is tény, hogy ezek fenntartása felemészti a kultúrára szánt évi költségvetés tetemes részét. Kezdjük a mai olasz polgárok kulturális, műveltségi szintjével, hiszen ez alapfeltétele annak, hogy egy közösség fel tudja mérni, mennyire fontos a kultúrára fordított költségvetés. Bár mindenki tud írni és olvasni, az olaszok majd háromnegyede nem érti, azaz nem tudja interpretálni és alkalmazni azt, amit olvas, tehát úgynevezett funkcionális analfabéta. Ebből a 70 százalékból 10 százalék munkanélküli vagy gyári munkás, több közöttük a férfi, egyharmaduk 55 éven túli. Mindez szorosan összefügg az olvasottsággal, a könyvespolcokon álló kötetek számával, ami csüggesztően alacsony, tíz olasz közül hat egyetlen könyvet sem olvas el évente. De mit szólunk akkor, amikor az olasz művelődési minisztérium mostani államtitkára egy tévéinterjúban kijelenti, hogy három éve nem olvasott egyetlen könyvet sem!

És ami a művészeteket illeti? Az eddigiek is megokolják, miért szorul háttérbe a kultúra és a művészet a politikai élet központi témái mellett. Pedig érdemes eltűnődni azon, hogy ki volt fontosabb a reneszánszban: Michelangelo vagy II. Gyula pápa? Michelangelo művésze szinte korszakot teremtett, de befolyásolta az utána következőket is egészen a mai napig. A harcias Gyula pápa uralkodásának fő érdeme éppenséggel az volt, hogy meghívta a nagy művészt a Sixtus-kápolna kifestésére.

Valószínűleg ma is élnek Olaszországban korszakos művészek, mialatt Berlusconi és Salvini hamarosan feledésbe merülnek. A feladat tehát segíteni érvényesülésüket, megalapozva ehhez az anyagi hátteret is. Ám szomorúan látjuk, hogyan alakul az olasz kortárs művészet a mai világban:

katasztrofálisan. Az elmúlt négy-öt évben olyan fontos nemzetközi kiállításokon, mint a documenta, a münsteri szoborszemle vagy akár a Velencei Biennálé, alig néhány olasz művész ért el sikereket. A művészet Olaszországát mostanság nemzetközileg nem jegyzik. Miért? Csak a rendszer tehet róla?

Fischli és Weiss, a két svájci művész az 1980-as évek végén New Yorkban a legendás Sonnabend Galériában állított ki. A bejárati ajtó méreteit vizsgálva panaszkodtak, hogy egyes munkáik túl nagyok, és nem fognak beférni. Ileana Sonnabend ezt válaszolta: „Srácok, nem a galéria ajtajának a mérete fontos, hanem a gyűjtőké.” Az olasz művészek az utóbbi negyven évben a gyűjtők ajtajainak méretére dolgoztak, fittyet hányva a nemzetközi múzeumok és galériák meghódítására. Leonardo halálának tavalyi, 500 éves évfordulóján joggal tőprenghetünk azon, hogy az olasz művészet miért nem képes nemzetközileg elismert kortárs művészeket produkálni. Talán az egyetlen ilyen Maurizio Cattelan volt, aki mára kissé beleroppant a zsenialitás súlyába.

RUTH BARABASH: *Jegyzetek a karanténból II.*, 2020, ceruza, papír HUNGART © 2020

FAZEKAS ZOLTÁN: *R-2312*, 2020, digitális kollázs, 50x50 cm
HUNGART © 2020

Jellemezzünk, mondjuk, három művészt: egy angolt, egy amerikai és egy olaszt. Rakjuk mindhármat egy kis szobába, egy fallal szemben. Az amerikai a falba ütött szög foglalkoztatja, nézegeti, és végül úgy dönt, hogy műalkotássá alakítja át, talán befesti,

D. B. WATERMAN: *Silent suits II.*, 2018, vegyes technika, 42x55 cm
HUNGART © 2020

szoborrá alakítja vagy lefényképezi. Ha jó művész, akkor a szög univerzálissá válik, amelyben mindenki felismerheti a sajátját, bárhol a világon. Az angol művész egy darabig fixírozza a falat, majd addig veri a fejével, amíg a sérüléseivel mindent összevérez. Az eredmény nem esztétikus, de látványos. A néző nem fogja egykönnyen elfelejteni, amit látott. Az olasz művész is nagyon intenzíven figyeli a falát, amíg észre nem veszi a vakolat apró repedéseit, nedves foltjait, árnyékait és az összes többi apró részletet. A születő festmény tökéletességét Leonardo is megirigyelhetné, a baj ott van, hogy az mégis csak egy szoba fala marad, soha nem válik univerzálissá. Az olasz művészet és kultúra gyakran a házilag gyártott mitológia áldozata. Richard Serra minimalista szobrász óriási rozsdás vaslemezeket használ monumentális művei elkészítéséhez. Őt a fizikai, nem pedig az esztétikai jelenlét érdekli. Az ő olasz megfelelője ugyanazt az alapanyagot azért használja, mert szereti a rozsdá színét. Az esztéticizmus kerül az erő helyére.

A legsúlyosabb hibák azonban nem az olasz művészekben, hanem az olasz művészeti rendszerben keresendők. Más országokkal ellentétben itt a múzeumok nagy része nem rendelkezik Kunsthalle-jellegű, időszaki kiállításoknak szentelt terekkel, és nincsenek olyan kortárs múzeumok, melyek rendszeres programokat valósítanak meg a gyűjteményük gazdagításával összekapcsolva. Nem mintha Olaszországban nem lennének kortárs művészeti múzeumok, de ritka kivételtől eltekintve komoly bürokratikus problémák, politikai feszültségek és anyagi gondok terhe alatt görnyednek a gyakori választások és ezáltal a programok váltakozásának forgószelében. Nem könnyítik meg helyzetüket a túlságosan személyre szabott igazgatói döntések sem, melyek többnyire arra irányulnak, hogyan lehetne hosszú sorokban a bejárat elé csalni a nézőket. Van egy jó, de szomorú példa az olasz múzeumi rendszer megértésére. Néhány évvel ezelőtt a londoni Tate Modern, a madridi Reina Sofia és a New York-i Modern Művészeti Múzeum Alighiero Boetti hatalmas retrospektív kiállítását rendezte meg gyors egymásutánban. Boetti a háború utáni időszak talán legfontosabb olasz művésze volt, a globalizáció előhírnöke, azokban a 70-es, 80-as években, amikor a globalizáció még nem volt a közbeszéd tárgya. Szánalmas kifogásokat említve egyetlen olasz múzeum sem tudott csatlakozni a rangos projekthez, hogy a kiállítást hazahozza. Van egy másik nagy gond, a „jus primae noctis”, azaz sok olasz kurátor és múzeumigazgató mániája, hogy egyedüli kitalálója és megdicsőültje legyen a kiállításoknak, feladva bármiféle logikus együttműködést.

Végül beszéljünk az olasz művészeti oktatás színvonaláról! Frankfurtban, Londonban, New Yorkban, de akár Sanghajban is a legjobb egyetemek nemzetközileg elismert művészeket hívnak tanítani, olyanokat, akik át tudják adni kreatív képességeik mellett egyéb tapasztalataikat is. Olaszországban ez nagyon ritkán fordul elő. A művészet oktatása méltóságteljes, komoly tanárok kezében van, akik csak ritkán résztvevői a művészeti rendszernek, nincsenek kiterjedt nemzetközi kapcsolataik, amelyekre egyébként is rossz szemmel néznek. Így a fiatal művészek az olasz magángyűjtő-hálózat támogatására szorulnak, lehetőségeik korlátozottak. Intézményes vásárlások híján a művész elveszti lendületét, távolabb kerül a horizonttól és a dialógusoktól. Leopardi *Végtelen* című versének egy sorát átírva: „naufragar mi è dolce in questo mare” – az olasz művészet zátonyra futása édes ezen a tengeren.

A kultúra háttérbe szorulása nem pénz kérdése, oka nem csak a gazdasági válság. A művészet szeretete egyre kevésbé divatos: tavaly száz emberből csak 25 lépett be legalább egyszer valamilyen galériába vagy múzeumba. *(Bárcsak idehaza is elérhetnénk ezt az arányt! A szerk. megjegyzése.)* De nem csak a közönség hagyja el a múzeumokat, az állam is: a Kulturális Örökség Minisztériumának költségvetése tíz év alatt kb. egymilliárd euróval csökkent, és az állam költségvetésének csupán 0,2 százalékát teszi ki.

Világos tehát a komoly strukturális beavatkozások szükségessége. A jelenlegi miniszter, Dario Franceschini korábban bevezetett néhány helyes, bár elégtelen reformot.

Az egyik újdonság a Velencei Biennálé olasz pavilonjának a kurátori kinevezését érintette, ami azonban sajnos továbbra sem egy szakértői bizottság hatáskörébe tartozik, mint más országok gyakorlatában. A másik intézkedés 2017-ben az Italian Council (Olasz Tanács) létrehozása volt, ami arra hivatott, hogy a kortárs olasz képzőművészeti alkotások nemzetközi megismertetését finanszírozza. Eddig több mint 40 olyan projektet fogadtak el, amelyeket múzeumok, állami és magán nonprofit szervezetek, egyetemek, alapítványok javasoltak. Célja a nemzetközi részvétel mellett a közgyűtemények állományának növelése. A támogatásra érdemes projekteket egy öt tagból álló szakértői bizottság választja ki.

A Maxxit kivéve az állami támogatás a többi kortárs múzeum esetében szinte nullára tehető. Ezeket továbbra is az önkormányzatok vagy a megyei tanácsok tartják életben. Az elmúlt években ez az összeg olyannyira csökkent, hogy sok intézmény megszűnt, vagy jobb esetben fuzionált. Tetőzi a gondot a politika intenzív beavatkozása a kulturális projektek kezelésébe. Bár egyértelmű, hogy az igazgatók kinevezéséhez nemzetközi pályázatok kiírása lenne szükséges, az igazgatótanács összetétele többnyire politikai alapokon

nyugszik. Tekintettel a gyakori politikai változásokra, ez komoly instabilitást eredményez. Kedvük vesztett, csaldódt, demotivált kiállításrendezők és kurátorok hada termelődött ki, sokan közülük a politika eszközüvé váltak. Drasztikus fordulatra lenne szükség, ami évekbe telhet.

Míg a cirkuszok és az utazó szórakoztatóipar évi 5 milliárd eurós állami támogatást élvez, az olasz művészet versenyképessé tételére fordított erőforrások igen szűkek. Pedig a kulturális szcénában nem érvényesek a kereskedelmi vagy szolgáltatási szféra indikátorai. A kultúrával kapcsolatban nem az elégedettségi fok a mérvadó, hanem az a kérdés, hogy a kínálat megfelel-e a keresletnek. A kultúra iránti igényt elsősorban a kínálatnak kellene megteremtenie. Vegyük a zene esetét. Olaszország a romantikus operák hazája. A kortárs

TUBOY: *Hayez csókja a járvány alatt*, 2020, stencil

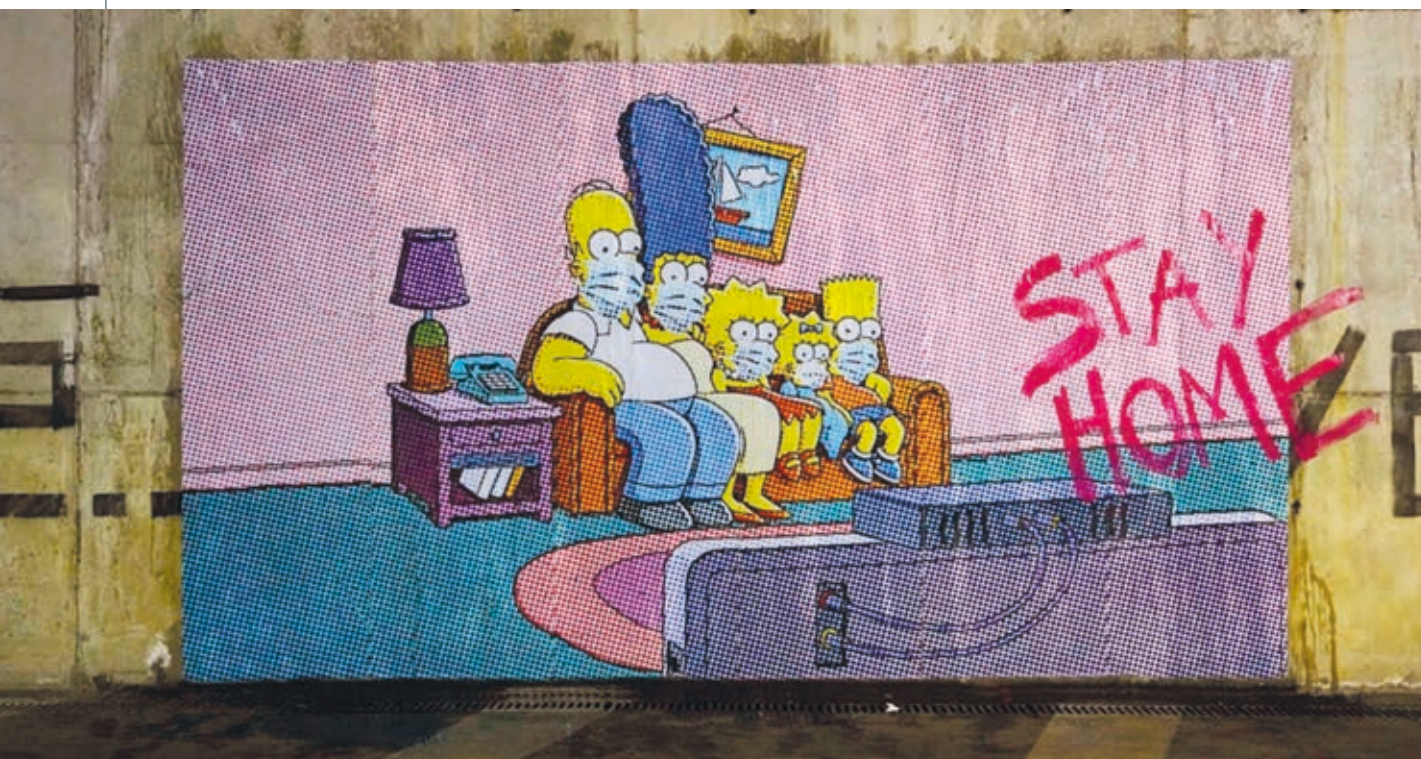
HARRY GREB: *Human family*, 2020, falfestés, Trastevere, Róma

zenére nincs spontán igény, ennek kialakítását ezért segíteni kell, például a belépőjegyek csökkentésével vagy ingyenessé tételével.

Melyek jelenleg a kormány intézkedései a kultúra érdekében? Dario Franceschini, a művelődés, a kulturális örökség és az idegenforgalom minisztere elmondta, hogy a minisztertanács jóváhagyta a koronavírus terjedése által súlyosan érintett ágazatok támogatását célzó, 25 milliárd eurós rendeletet, becenevén

a Cura Italiát, és ideiglenesen felfüggesztette az adók és a kölcsönök részleteinek a befizetését. Az intézkedéseket a különböző kategóriák képviselőivel folytatott tárgyalások előzték meg. Létrehoztak egy 130 millió eurós sürgősségi alapot a film- és a szórakoztatóipar, valamint egy kommunikációs kampány javára, amelynek feladata Olaszország imázsának újjáépítése. A támogatást kiterjesztették az idegenforgalmi idénymunkásokra, valamint szerzők, művészek, előadóművészek részére is. Felfüggesztették a társadalombiztosítási és jóléti járulékok, valamint a kötelező biztosítási díjak fizetési kötelezettségeit azok számára, akik színház- és koncerttermetek, mozikat működtetnek, művészeti vagy kulturális jellegű vásárokat vagy rendezvényeket szerveznek, múzeumokat, könyvtárakat, levéltárakat

NELLO PETRUCCI: *Sweet Home*, 2020, kollázs, Pompei

kezelnek, történelmi emlékeket, kávézókat, éttermeket, gyógyfürdőket, szórakoztató létesítményeket tartanak fenn, szállítási szolgáltatásokat nyújtanak, sport- és szabadidős felszereléseket, rendezvényeket szerveznek.

Az olasz művészeti élet fellendítéséhez az állami intézkedések mellett hozzájárulhatnak a gyűjtők is. Ma azonban kevesen vásárolnak műalkotásokat. Az olasz művészeti piac még a gazdasági helyzetnél is rosszabb. A jelenlegi befektetések nagy része kizárólag az ingatlanpiacra koncentrál. A világon eladásra kerülő aukciós tételek egy százaléka jut csak olasz gyűjteménybe. A magángyűjtő pedig az első és a legfontosabb szereplő a művészeti értékek kialakításában. Szerepét az államnak is el kellene ismernie. A környezetbarát járművek iránti érdeklődést ökobónuszokkal segítették elő, kedvezményeket adtak bútorok és gépek vásárlására, adókedvezményekkel támogatták az energia- és az építőipart. A listában soha nem szerepelnek a kulturális termékek iránti kereslet ösztönzői. Pedig az erre vonatkozó adókedvezmény-politika lenne az egyetlen lehetséges eszköz, ami már Franciaországban, az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában régóta működik.

Eleinte úgy tűnt, hogy valami megmozdult. A Destinazione Italia (A címzett: Itália) elnevezésű rendelet bevezette a családi könyv-vásárlás 19 százalékanak visszatérítését évi 2000 eurós határig (amelyet a tankönyvekhez és sok más kiadványhoz lehet igénybe venni). A könyvpiac kedvezményeit azonban nem követték a művészi alkotásokra vonatkozóak. Nehezen érthető, hogy az a gyűjtő, aki 2000 eurót fizet egy Mimmo Palladino-albumért, miért részesülhet a támogatásból és az adókedvezményből (azaz 380 euró visszatérítést kaphat), ha viszont ugyanannyiért vásárol egy Palladino-grafikát, semmiféle kedvezményt nem élvez. Hol a különbség? Talán a könyv könnyen beazonosítható a kódja révén, míg a művészet megítélése sok tényező függvénye, és nincsenek kódjai.

A műalkotások értékesítésének folyamán az írott szerződés gyakorta hiányzik, a tranzakció többnyire kézfogással pecsételődik meg a kölcsönös bizalom alapján. Márpedig az adókedvezményhez való jog igazolására szükséges valamiféle dokumentum. A gyakorlatban a probléma nem jelent nehézséget abban az esetben, ha a művész vagy a galéria számlát állít ki, amelyet a vásárláskor átad a vásárlónak. Ez fontos, mert a gyűjtő ezzel dokumentálja később a mű eredetét, adatait és eredeti értékét. A számlamásolat az adó szempontjából érvényes dokumentum, amely ugyanúgy 380 euró levonását vonja maga után, mint a könyvek esetében. Ám tekintettel a tárgyak magasabb értékére, a visszatérítés küszöbét meg kellene emelni az ár, mondjuk, 15 százalékára, de legfeljebb ötezer eurós éves összegre mind a galériában, mind az aukción történő vásárlás esetében. Miért nem vezetik be ezt mégsem? Többek között a kulturális

stratégia hiánya az oka az olaszországi kortárs művészeti javak értékvesztésének. A politika még „nem vette észre” a problémát, tehát nem foglalkozik vele.

Milyen hatást gyakorol a Covid-19 a művészeti piacra? A válság, azaz a krízis az ókori görögből ered, és nemcsak töréspontot jelent, hanem fordulópontot is, ahol minden jobbra vagy rosszabbra fordulhat a korábbi „betegség” állapotához képest. A közös válsághelyzet feltárja egyes piacok vagy egész rendszerek strukturális hibáit. A legszembetűnőbb jelenség minden bizonnyal a globális művészeti világ eseményeinek túlkínálata, ideértve a vásárokat, aukciókat, biennálékat és a naponta százával megnyitott kiállításokat a világ különböző részein. Egy művészeti szakembernek illene mindezt követnie, mindenhol jelen lennie, de ez képtelenség. A digitális eszközök sokat segítenek, de így is évente legalább négy-öt vásáron kellene megjelennie két-három kontinens között balanszírozva, hogy naprakészen a „felszínen” maradjon. Ezek a portyázások komoly hatást gyakorolnak a környezetre is, gondoljunk csak a sok repülőútra az alkotások és az érintett személyek között. Most, hogy az események nagy részét nyárra és ősze halasztották, egyszerre összpontosul minden vásár és aukció, amelyen valószínűleg csak a közönség és a helyi kereskedők vesznek majd részt – hiszen még a legnagyobb galériák sem bírnak olyan gazdasági erőforrásokkal, hogy egyszerre négy vásárt tudjanak követni, ugyanakkor támogassák művészeiket, vagy tanácsaikkal segítsék ügyfeleiket a különféle kontinensek aukcióin. Néhány vásár máris digitálisan zajlott le. Ezzel új fejezetbe lépünk? Az Art Basel Hong Kong online aukciója március 20–25. között nem volt túl sikeres.

Váltsunk perspektívát! A tőzsde viharvert helyzetével ellentétben a művészet még az aranyból is jobb értékmegőrző lehet. Jobb a pénzt olyan tárgyba fektetni, amelyet élvezhetek, miközben, ha nem is rövid lejárattal, de többnyire megtartja az értékét, ha előretekintéssel és hozzáértéssel került megvételre. Az elmúlt hetekben több fontos mű is gazdát cserélt a magánszférában, tekintettel arra, hogy a galériák és az aukciók szünetelnek, de valószínűleg így lesz az elkövetkező hónapokban is: valódi remekművek kerülnek piacra a szükség vagy a félelem miatt. Amerikában, ahol a művészeti hitelrendszer ma már valóság, sok befektető műalkotásokkal fedezi a hiteleit anélkül, hogy azok eladására szorulna, 2019-ben 21 milliárd dollár volt az ilyenfajta tranzakció. Európában még nem terjedt el ez a gyakorlat. A dolog hátulütője, hogy jelenleg a fentiek miatt a műveket most alacsonyabbra értékeli.

A koronavírus tehát új egyensúlyt teremt, vagy kannibalizálja a művészetet? Az olasz galériák és kereskedők kedvezménye egyelőre az áfa- és egyéb adóbefizetések halasztása májusig, majd azután öt részletben történő törlesztése. Más konkrét, a művészetet és kultúrát támogató távlati intézkedés nem történt. Most jobban fennáll a veszély, mint valaha, hogy felborul a művészeti ökoszisztéma, amely a művészet anyagi bázisa volt, teret biztosítva a kutatásnak, a kísérletezésnek, az innovációnak és a reflexiónak. Egy dolog biztos: a jelenlegi kényszerű bezártságban el lehet gondolkozni azon, vajon a művészet világában ki és hogyan fog a forgatókönyvben maradni.

A cikk szerzője Cipressában (Liguria) él.